

О. Черевко
Н. Прямухіна

O. Cherevko
N. Pryamukhina

МІЖРЕГІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

INTERREGIONAL ECONOMIC SPACE IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS

В статті розкрито актуальність дослідження передумов та особливості формування міжрегіонального економічного простору у складній нелінійній системі, якою є економічна. Для ефективного розвитку економіки регіонів на фоні інтеграційних та глобалізаційних процесів міжрегіональний економічний простір є однією з основних вимог, визначених відкритою економікою. Цей процес вже розпочато, але ефективність його низька. Визначено чинники (мобільні та немобільні), які вирізняють регіони між собою, стимулюють ті чи інші особливості регіонального розвитку та гальмують розвиток міжрегіонального економічного простору. Серед цих чинників важливе місце відведено міграції населення, яка стимулює формування економічних полюсів у регіонах. Наведено чинники, які сприяють створенню міжрегіонального економічного простору та визначено ринкові прояви, що мають бути досліджені для подолання перешкод на шляху його формування.

Ключові слова: регіональна економіка, міжрегіональний економічний простір, економічні трансформації, чинники впливу, відкрита економіка, економічна полюсність.

Постановка проблеми. Формування міжрегіонального економічного простору є водночас наслідком та об'єктивною необхідністю, викликаною розвитком світової економічної системи. Процеси глобалізації на світовому рівні, об'єднувальна складова економік, розвиток конкуренції та відповідна політика держав сформували передумови для потужних інтеграційних процесів на всіх рівнях економічної системи, перетворивши її на відкритий економічний простір. Запущений на світовому рівні процес знищення економічних кордонів, у значній мірі спричинений інформаційною революцією і стрімким розвитком інформаційного ринку, формує вимоги відкритості на регіональному рівні. Формування міжрегіонального економічного простору – це шлях до розвитку регіонів, покращення не лише економічних показників, рівня життя населення, руху товарів і послуг, це – нові стандарти виробництва, розвитку підприємництва, удосконалення організаційних, господарюючих та ринкових механізмів, побудовані на високій конкуренції і активних трансформаційних процесах.

Поряд із цим, формування міжрегіонального економічного простору супроводжується складнощами, які гальмують процес його створення. Це і складна специфіка розвитку галузей, яка сформувала значний розрив у результативності розвитку підприємств, і неефективна політика уряду та місцевих органів влади щодо стимулювання їх розвитку й підтримки, і складне прогнозування трансформаційних процесів у складній нелінійній системі, якою є економічна та ін. Поряд із відсутністю нових концептуальних розробок і теоретико-методологічних положень, зазначена проблематика потребує подальшого дослідження для висвітлення, аналізу проблем та обґрунтування напрямів адаптації складових економіки регіонів до відкритого міжрегіонального економічного простору в умовах економічних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі блоки питань, що стосуються особливостей формування міжрегіонального економічного простору в умовах трансформаційної економіки розкриті й обґрунтовані в наукових працях І. Волощука, І. Бузько, В. Василенка, П. Гудзя, Р. Манна, М. Пашкевич, А. Полянської та ін. [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]. Проте результати досліджень, через нетривалий період актуальності, що пов'язано з динамічністю економічної системи та її різкими змінами, не дають повної, комплексної і, головне, перспективної, уяви про підходи до формування міжрегіонального економічного простору в умовах трансформаційної економіки. Тому актуальність дослідження специфіки і проблематики його формування залишається високою.

Постановка завдання: визначити основні чинники впливу на формування міжрегіонального економічного простору та обґрунтувати подальші напрями їх дослідження

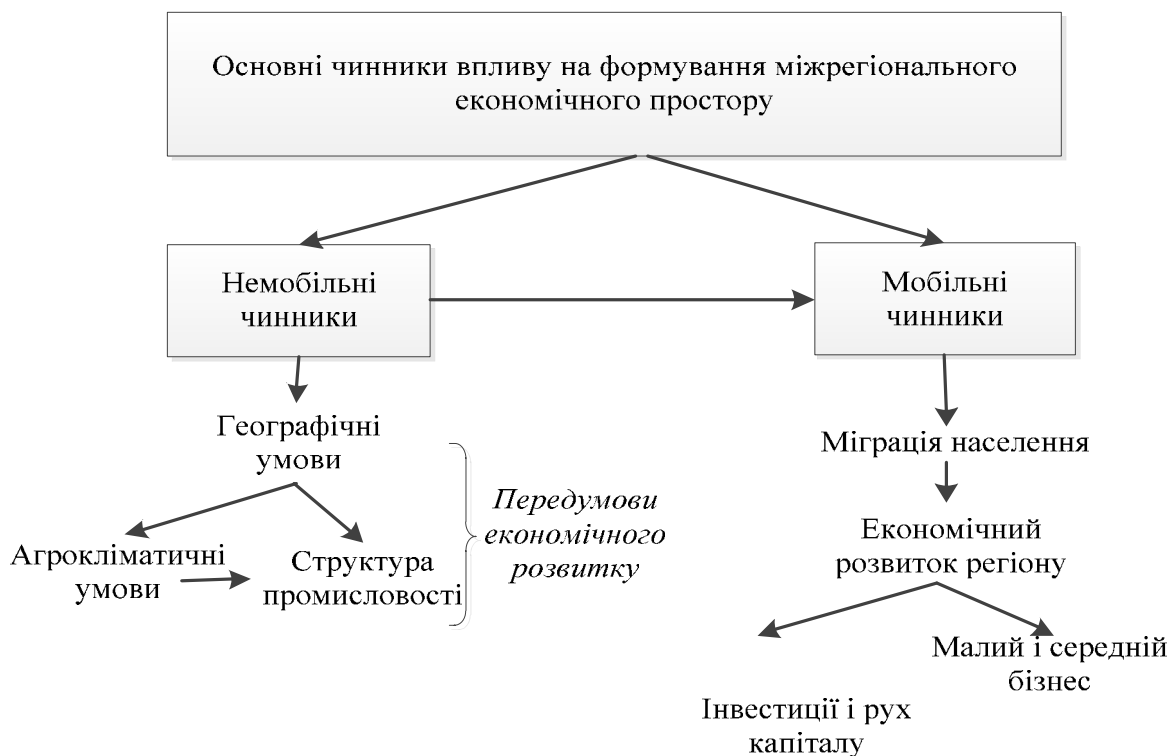
Викладення основного матеріалу. Як свідчить світовий досвід, відмінності між країнами не тотожні відмінностям між регіонами певної країни. Так само, як кожна країна має цілу низку властивостей і характеристик, які простежуються на усій її території (єдиний макроекономічний простір, валютна зона, бар'єри між регіонами для руху населення, капіталу, товарів, послуг та інформації, відносна єдність інституційної системи), так існує комплекс специфічних рис, які вирізняють регіони між собою і стимулюють ті чи інші особливості їх розвитку. Ці особливості можна умовно поділити на *мобільні* і *немобільні*. До *немобільних* належать:

- географічні умови (особливості рельєфу, водних ресурсів, корисні копалини та ін.);
- агрокліматичні умови;
- історично сформована структура великих промислових підприємств та ін.

До *мобільних* особливостей територій належать:

- населення з його схильністю до міграції;
- економічний розвиток регіону;
- розвиток малого і середнього бізнесу;
- інвестиції, інші грошові потоки та ін.

Ці групи синерговані між собою, як пов'язані і характеристики територій всередині кожної групи. Мають місце *первинні та похідні* чинники (рис. 1). До первинних чинників немобільної групи належать географічні та агрокліматичні умови, мобільної – міграція населення. Інші чинники в обох групах визначаємо як похідні.

Рис. 1. Узагальнення чинників впливу на формування єдиного міжрегіонального економічного простору в Україні

Перешкоди, які, на наш погляд, перешкоджають формуванню єдиного міжрегіонального економічного простору, безпосередньо пов'язані з вищенаведеними чинниками, тому варто їх дослідити як причину створення тієї, а не іншої сукупності умов для формування міжрегіонального економічного простору.

Немобільні чинники. Ще античні філософи пояснювали відмінності в характерах людей, світогляді, рівні розвитку техніки і військовому пануванні держав такими факторами, як відмінності у кліматі, рельєфі, прибережному морському і річковому положенні цивілізацій. За довгу історію виникали різні думки щодо цього. Традиційно існують дві полярні парадигми – географічний детермінізм (природа визначає розвиток суспільства – таких поглядів дотримувався, наприклад,

Ш. Монтеск'є) і географічний індетермінізм (природний фактор не має значення, оскільки людина може змінювати природу без обмежень) [8, с. 32-36].

Рівень розвитку економіки і економічного простору в різних регіонах однієї країни свідчить про те, що вплив географічної складової на розвиток територій є, і саме цей вплив визначив історичне спрямування конкретної території. Тому вважаємо, що немобільні чинники є об'єктивними регіональними бар'єрами. Вони – першопричина формування осередків великих промислових підприємств на територіях, розвитку певних галузей, рівня загального розвитку. Зазначені чинники – характеристики регіонів – дуже інертні і залежать від історичних передумов. Так, наприклад, найбільшими процентними значеннями ріллі у складі сільськогосподарських угідь характеризується Херсонська (90,14 %), Черкаська (87,56 %), Вінницька (85,72 %), Дніпропетровська (84,54 %) області, що і визначило їх сільськогосподарську спрямованість [9]. Через це у зазначених регіонах було сформовано потужний машинобудівний та переробний комплекс. У Черкаській області на другому місці після сільського господарства розташоване рибне господарство, що визначено наявністю водних ресурсів. Природними копалинами визначена спрямованість економіки у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Харківській областях, які характеризуються розвинутою промисловістю.

Мобільні чинники. У цій групі чинників пріоритетне місце відводимо міграції населення, яке, залежно від традицій, звичного способу життя та місця проживання у різних регіонах має до неї різну схильність. В цілому мобільність праці і капіталу між регіонами не однакова, хоча на фоні глобалізаційних процесів обмеження на рух грошових потоків і населення поступово стираються. В межах однієї країни регіональні бар'єри руху факторів виробництва знижуються за рахунок єдиної мови і культури, менших формальних обмежень на міграцію, торгівлю і рух капіталу. У регіонах спостерігається чітко виражена полюсність, яка прямо пов'язана з ринком праці і, в певній мірі, є демонстрацією дії закону Рейлі. Його суть в тому, що біля регіону з розвинутою економікою розташовуються також доволі міцні з фінансово-економічного погляду території. Так, економічно розвинені м. Київ і Київська область (5,2 % ВРП у 2015-2016 рр.) певною мірою формують потенціал сусідніх областей, до яких належать Черкаська (2,6 % ВРП) і Вінницька області (3,0 % ВРП), чи, наприклад, значно слабша Хмельницька область (2,0 % ВРП) оточена такими ж слабкими: Тернопільською (1,3 % ВРП), Рівненською (1,7 % ВРП) та Волинською (1,6 % ВРП) областями [9] (рис. 2).

Рис. 2. Економічна полюсність регіонів України

Формування умовних економічних полюсів пов'язане, передусім, з міграцією робочої сили в економічно розвинені регіони, що стимулює розвиток їх економічного простору через розширення виробництва, збільшення кількості підприємств, і разом з цим підтримує сусідні регіони, на які поширюються масштаби зростання «основного» регіону. Причиною активних внутрішніх міграційних процесів є розрив у соціально-економічному розвитку регіонів країни. В деяких випадках такий розрив є значним. Більш розвинені регіони приваблюють трудові ресурси новими можливостями та перспективами. В результаті економічно розвинені регіони, зміцнюючись, стимулюють занепад слабких територій. Це є проблемою, яка перешкоджає створенню єдиного міжрегіонального економічного простору. Для її вирішення слід застосувати управлінські важелі, які разом із правильно скерованими стратегіями регіонального розвитку сприятимуть вирівнюванню економічного середовища в регіонах країни і зменшать міжрегіональну міграцію робочої сили.

Полюсність економічного простору регіонів характеризується не лише міграційними процесами населення, але й непропорційним розвитком ринків. Різні ринки в нашій країні розвинені по-різному, причому це не залежить від тривалості їх функціонування, досконалості законодавчої бази чи механізмів саморегулювання. Їх розвиток передусім визначається попитом на товари, причому цей попит настільки динамічний, що трансформуючись, він швидко змінює сам ринок.

У своїх дослідженнях С. Сонько доводить, що об'єктивне формування економічних меж регіонів і районів проходить під впливом закону агломерованості («ущільнення виробничої маси») і описується гравітаційною моделлю на рівні взаємодії ядер макрорайонів. Макро- та мезо- рівень регіонування та районування – відносно стабільні, оскільки утворюються промисловими районами, промисловими агломераціями та промисловими вузлами, тобто тими формами територіальної організації промисловості, які не міняють свої розміри і свою спеціалізацію протягом досить довгих проміжків часу [10, с. 11]. Ми підтримуємо цю точку зору, доповнюючи її вищевикладеними твердженнями щодо міграції робочої сили та полюсності економічного простору регіонів.

Полюсність кожного ринку індивідуальна, сукупність її критеріїв також різна, хоча на перший погляд усі ринки функціонують за критеріями: наявність пропозиції та платоспроможного попиту. Ці критерії є основоположними, але на практиці перелік їх значно ширший. Особливо різні критерії полюсності проявляються щодо ринків послуг, товарні ж ринки концентруються за зазначеними вище критеріями. Ринки послуг розвиваються інакше, їх полюсність часто не залежить від економічної полюсності, або ж вона не є визначальною. Доведемо це твердження і розглянемо для прикладу ринок інформаційних послуг.

До набуття Україною незалежності інформаційні послуги надавалися виключно державними установами та їх відділеннями і за повної монополізації галузі, відсутності інвестицій у розвиток і вдосконалення, залишалися незмінними протягом десятиліть. Не так давно різноманітність інформаційних послуг обмежувалась поштовими, телефонними та телеграфними та телевізійними. Як і щодо більшості товарів і послуг на ті часи, актуальними залишались розширення їх асортименту, вдосконалення якості та умов надання. Попит на інформаційні послуги залишався високим, але обмеження пропозиції і монополістичне регулювання механізму їх надання спричинили занепад цього ринку на довгі роки.

За роки незалежності України та виникнення приватних компаній, ринок інформаційних послуг набув такого широкого і швидкого розвитку (до 40% на рік), що випередив більшість ринків товарів і послуг [11, с. 75]. Потреба у інформаційних послугах, масштаби їх розповсюдження та різноманітність видів, що постійно виникають і вдосконалюються, створили міцну базу для подальшого розвитку цього ринку.

Разом з цим сприятлива атмосфера для монополізації ринку в мегаполісах та великих містах, дії тіньових механізмів і схем, шахрайських операцій та недобросовісної конкуренції – все те, що характерно для непрозорих ринків успішно процвітає на ринку послуг зв'язку через значну варіабельність і не контрольовані масштабні фінансові потоки здійснюваних операцій. Полюси цього ринку співпадають із великими скупченнями людей через підвищений попит, активні і значні грошові потоки і через потужну тіньову складову цього сегменту.

Висновки. Отже, висвітлені вище особливості та перешкоди гальмують процес створення відкритого економічного простору між регіонами, але поряд з ними діють чинники, які стимулюють цей процес.

По-перше, інформаційне суспільство є потужним стимулом інтеграційних процесів.

По-друге, економічна та ринкова вигідність міжрегіонального економічного простору для учасників економічної системи.

По-третє, через активність інтеграційних процесів територіальний поділ країни на регіони стає дещо умовним. Адміністративні кордони є формальними і служать для розмежування адміністративних функцій та управління фінансами місцевого самоврядування. Економічні межі з ними, як правило, не збігаються. Умовність територіальних кордонів свідчить про те, що території не є незалежними одна від одної.

Оцінивши перешкоди на шляху формування міжрегіонального економічного простору та їх природу, зауважимо, що для їх подолання необхідно здійснювати моніторинг і дослідження комплексу *таких ринкових проявів*:

- 1) вплив світового економічного простору, його тенденцій та особливостей, що висувають до регіональної економіки об'єктивні вимоги щодо гнучкості і пристосовування;
- 2) трансформаційні процеси світового економічного простору, їх складне прогнозування та масштабність наслідків;
- 3) ринковий розвиток та ринковий інструментарій, що створюються жорсткою конкуренцією;
- 4) адаптаційні технології підприємств та галузей, їх особливості;
- 5) ефективність існуючих методів прогнозування трансформацій

Дослідження динаміки цих проявів за умов виваженої політики держави створить передумови для формування платформи міжрегіонального економічного простору з ефективними адаптивними підходами до трансформаційної економіки. *До основних векторів державної політики відносимо*:

- 1) економічну автономію регіонів, децентралізацію влади;
- 2) сприяння розвитку малого і середнього бізнесу;
- 3) проведення політики економічного вирівнювання територій і, як наслідок, зменшення міграційної активності населення;
- 4) зниження диференціації доходів населення;
- 5) сприяння розвитку ринків на основі використання досвіду зарубіжних країн;
- 6) розробку і застосування адаптаційних механізмів до умов відкритої економіки та міжрегіонального економічного простору та ін.

Список використаної літератури

1. Полянська А. С. Пріоритети розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств нафтогазового комплексу на шляху до інтеграції вітчизняного ПЕК у європейський економічний простір. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*. 2013. № 2. С. 213–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvif_2013_2_25
2. Волошук І. А. Перспективи інтеграції України на рівні її регіонів в світовий економічний простір. *Моделювання регіональної економіки*. 2013. № 1. С. 444–454. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2013_1_45
3. Бузько І. Р. [та ін.] Трансформаційні процеси в умовах глобалізації : держава, регіон, підприємство: монографія/ Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ: Ноулідж, 2012. 547 с. Бібліогр.: с. 521–547.
4. Василенко В. Н. Архітектура регіонального економічного простору: монографія. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: ТОВ Південний «Схід, Лтд», 2006. 311 с.
5. Гудзь П. В. та ін. Забезпечення сталого розвитку економіки промислового регіону на основі інноваційних моделей управління: монографія; за ред. проф. П. В. Гудзя. Запоріж. нац. техн. ун-т. Запоріжжя : ЗНТУ, 2013. С.177–205
6. Манн Р. В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального менеджменту: особливості, проблеми, перспективи: монографія. Донецьк: ВІК, 2013. 382 с.
7. Пашкевич М. С. Механізми регулювання регіонального розвитку на основі сучасних тенденцій інформатизації економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*: зб. наук. праць, серія «Економічні науки». 2011. № 3 (176). С. 236–242
8. Голубчик М. М., Евдокимов С. П. История географии. Смоленск: Изд-во Смоленск. ун-та, 1998.
9. Статистичний збірник «Регіони України» (в 2 ч.). URL: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm
10. Сонько С. Сучасна модифікація теорії економічного районування. *Регіональна економіка*. 2005. № 3. С. 7–18.
11. Варналій З. Актуальні проблеми зміцнення потенціалу регіонів України. *Банківська справа*. 2004. № 2. С. 71–84.

References

1. Polyans'ka, A. S. (2013) "Priorityty rozvytku zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti pidpryyemstv naftohazovoho kompleksu na shlyakhu do intehratsiyi vitchyznyanoho PEK u yevropeys'kyu ekonomichnyu prostir". *Naukovyyu*

- visnyk Ivano-Frankivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu*, No. 2, s. 213–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvif_2013_2_25
2. Voloshchuk, I. A. (2013) "Perspektyvy intehratsiyi Ukrayiny na rivni yiyi rehioniv v svitovyy ekonomichnyy prostir". *Modelyuvannya rehional'noyi ekonomiky*. No.1. S. 444–454. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2013_1_45
  3. Buz'ko, I. R. . [ta in.] (2012) Transformatsiyini protsesy v umovakh hlobalizatsiyi : derzhava, rehion, pidpryyemstvo: monohrafiya; Skhidnoukr. nats. un-t im. V. Dalya. Luhans'k: Noulidzh, 547 s. Bibliohr.: s. 521–547.
  4. Vasylenko, V. N. (2006) Arkhitektura rehional'noho ekonomichnoho prostoru: monohrafiya. NAN Ukrayiny. In-t ekonomiko-pravovykh doslidzhen'. Donets'k: TOV Pivdenny «Skhid, Ltd», 311 s.
  5. Gudz', P. V. ta in. (2013) Zabezpechennya staloho rozvytku ekonomiky promyslovoho rehionu na osnovi innovatsiynykh modeley upravlinnya: monohrafiya; za red. prof. P. V. Gudzya. Zaporiz. nats. tekhn. un-t. Zaporizhzhya: ZNTU, s. 177–205.
  6. Mann, R. V. (2013) Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku rehional'noho menedzhmentu: osoblyvosti, problemy, perspektyvy: monohrafiya. Donets'k: VIK, 382 s.
  7. Pashkevych, M. S. (2011) "Mekhanizmy rehulyuvannya rehional'noho rozvytku na osnovi suchasnykh tendentsiy informatyzatsiyi ekonomiky". *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*: zb. nauk. prats', seriya "Ekonomichni nauky". 2011, No. 3 (176), s. 236–242.
  8. Golubchuk, M. M., Yevdokimov, S. P. (1998) Istoriya geografii. Smolensk: Izd-vo Smolensk. un-ta.
  9. Statystychnyy zbirnyk "Rehiony Ukrayiny" (v 2 ch.). URL: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm
  10. Son'ko, S. (2005) "Suchasna modyfikatsiya teorii ekonomichnoho rayonuvannya". *Rehional'na ekonomika*, No. 3, s. 7–18.
  11. Varnaliy, Z. (2004) "Aktual'ni problemy zmitsnennya potentsialu rehioniv Ukrayiny". *Bankivs'ka sprava*, No. 2, s. 71–84.

O. Cherevko, N. Pryamukhina

INTERREGIONAL ECONOMIC SPACE IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS

The article reveals the relevance of the study of the preconditions and peculiarities of the formation of the interregional economic space in a complex nonlinear system, which is an economic one. For the effective development of the regional economy, against the background of integration and globalization processes, interregional economic space is one of the main requirements defined by the open economy. This process has already begun, but its effectiveness is low. Factors (mobile and non-mobile) that distinguish the regions among themselves, determine the specific features of regional development and hinder the development of the interregional economic space. Among these factors, an important place is the migration of the population, which stimulates the formation of economic poles in the regions. The factors contributing to the creation of the interregional economic space and the market manifestations that are to be explored to overcome obstacles in the way of its formation are presented.

The study of the dynamics of stated manifestations under the condition of a well-considered state policy will create the preconditions for the formation of a platform of interregional economic space with effective adaptive approaches to the transformational economy. The main vectors of state policy include: economic autonomy of the regions, decentralization of power; assistance in the development of small and medium-sized businesses; implementation of the policy of economic equalization of territories and, consequently, reduction of migration activity of the population; reduction of income differentiation of the population; promotion of the development of markets based on the use of foreign experience; development and application of adaptation mechanisms to the conditions of an open economy and interregional economic space, etc.

Keywords: regional economy, interregional economic space, economic transformations, factors of influence, open economy, economic polarity.